دانش
برخورد نزدیک از نوع چهره به چهره ۲۸

دانش
دریانوردان صحرا ۲۸

خانه
مهار غول استرس ۲۹

جامعه
توانمندی‌های ترکیه در جذب گردشگر ۳۰

گفت‌وگو با رئیس سازمان زندان‌ها

زندان مجازات خوبی نیست

عاطفه آزاد

روز گذشته با یساقی رئیس سازمان زندان‌ها صحبت کردیم. او در شماره اول به پرسش‌های شرق درباره بازسازی زندان‌ها و ساخت زندان‌های جدید، تغییر کاربری زندان اوین و خارج کردن زندان از شهرها، خصوصی سازی زندان‌ها و نحوه تفکیک زندانیان پاسخ داد. بخش پایانی این گفت‌وگو را می‌خوانید.

■■■

■با وجودی که در قانون اصطلاح مجرم سیاسی وجود ندارد، آیا این تفکیک درباره زندانیان سیاسی وجود دارد؟

صد درصد این طور است. تمام کسانی که شما و جامعه به آنها می‌گویید مرتکبین جرایم سیاسی کاملاً جدای از دیگران نگهداری می‌شوند، در شرایطی بهتر. اما وقتی می‌گوییم مجرم سیاسی که در نامه دادگاه این اتهام ذکر شده باشد، هیچ متهمی با این عنوان به ما معرفی نشده، به ما می‌گویند، تشویش اذهان، اقدام علیه امنیت داخلی.

■در بحث وضعیت بهداشتی زندان‌ها چه درصدی از زندان‌های ما به کلینیک‌های مثلثی مجهز هستند؟ گفته شده بود در کنار تلاش برای ترک اعتیاد معتادان، برای جلوگیری از استفاده سرنگ مشترک، سرنگ در اختیار معتادان قرار می‌گیرد، آیا ارائه سرنگ آغاز شده؟

به‌رغم سرانه ناچیز هزار و ۸۳۲ ریال در هر روز برای یک زندانی در سال ۸۴ جهت امور بهداشتی و درمانی زندانیان شاهد اقدامات مثبتی در زندان‌های ایران هستیم. در مقایسه با گذشته نه‌چندان دور در حال حاضر در تمامی زندان‌ها کادر پزشکی مرکب از پزشکان عمومی متخصص و پرستاران و بهیاران و کارشناسان بهداشت شبانه‌روزی حضور دارند. آمار شاغلین در این بخش هزار و ۶۴۱ نفر است. در حال حاضر ۱۸ بیمارستان با رعایت استانداردهای ابلاغی وزارت بهداشت در زندان‌های مرکزی استان‌ها و برخی زندان‌های بزرگ دایر است و ۵۲ کلینیک مثلثی به منظور پیشگیری و درمان اختلالات روانی، اعتیاد و مسائل جنسی در زندان‌های کشور مشغول فعالیت‌اند. این امر در جهان کم‌سابقه است و در حال حاضر به عنوان بهترین تجربه مورد قول سازمان‌های بین‌المللی بوده و به زندان‌های سایر کشورها هم توصیه شده است. بازدیدکنندگان بین‌المللی از زندان هم بر موفقیت ایران در این حوزه صحه گذاشتند و خواستند تا تجربیات خود را در سمیناری بازگو کنیم. تعداد سه هزار و ۵۰۰ نفر از زندانیان تحت درمان متادون هستند و به طور متغیر بین سه هزار تا چهار هزار نفر از زندانیان تحت پوشش خدمات روان‌درمانی بوده و در بندهای مخصوص مشاوره اسکان یافتند.

■بندهای مشاوره؟

بندهای مشاوره بندهای خاصی است که علاوه بر ارائه خدمات بهداشتی و درمانی، خدمات روان‌درمانی و مشاوره‌ای ارائه می‌شود. وضعیت بهداشتی محیط زندان‌ها به حدی مطلوب است که مسئولان بهداشتی کشور بعضاً آن را از وضعیت خوابگاه‌های دانشجویی مناسب‌تر ارزیابی کرده‌اند.

■در مورد توزیع سرنگ چطور؟

طبق بخشنامه ریاست محترم قوه قضائیه که به عنوان سندی برجسته از سوی سازمان بهداشت جهانی در اسناد ثبت و منتشر شده، دیگر مانعی از طرف قضات نداریم و سرنگ به حد لازم در اختیار مددجویان قرار داده می‌شود و این توزیع هم‌اکنون منع قانونی ندارد.

■توزیع سرنگ از کی شروع شده؟

حدود یک سال، اما نگرش به اعتیاد در حال تغییر است و سیاست‌های مصوب مجمع تشخیص هم آن نگرش را در سیاست‌های کلی گنجاندند و به این نتیجه رسیدند که نمی‌توان در این مورد با شلاق و حبس برخورد کرد بلکه باید به معتادان کمک کرد، با هدف کاهش آسیب. یعنی تبدیل معتاد به هروئین به کسی که متادون مصرف می‌کند.

■پخش سرنگ در همه زندان‌ها انجام می‌شود؟

اینکه سرنگ همه جا مانند غذا سهمیه‌بندی شود، ضرورتی ندارد اما بنا به تشخیص مسئولان بهداشتی که براساس نظارت متوجه می‌شوند در زندان از سرنگ‌های مشترک استفاده می‌شود، در آنجا ترتیبی اتخاذ می‌شود که این زمینه را از بین ببرند.

■پس توزیع سرنگ در همه زندان‌ها انجام می‌شود؟

عمده‌ترین کاری که مهم‌تر از توزیع سرنگ است همین متادون درمانی است که از رقم هزار نفر در طول دو سال گذشته به حدود چهار هزار نفر ارتقا پیدا کرده است. سیاست قطعی سازمان آن است که متادون‌درمانی را در زندان‌ها تقویت کند و تلاش می‌کنیم که بودجه کافی برای این امر بگیریم.

■شرایط بند نسوان از نظر امکانات بهداشتی به چه صورت است؟ آیا استانداردهای لازم در آن رعایت می‌شود؟

اگر به بند نسوان بروید اذعان می‌کنید که از بسیاری از خوابگاه‌ها و حتی خانه‌هایشان شرایط زندان از جهت دسترسی به امکانات بهداشتی هم بهتر است آنها کاملاً تحت پوشش هستند و مشکلی ندارند. که علاوه بر آن محدود بودن جمعیت زنان زندانی خدمات ما را با کیفیت‌تر می‌کند.

■جرایم جنسی در زندان‌ها از مسائل شایع است که در مورد آن زیاد صحبت شده و البته وجود آن هم هیچ وقت انکار نشده، برای جلوگیری از این جرایم چه می‌کنید؟

این حساسیت به دلیل تجارب طولانی زندانبان‌ها در آنها به مراتب پررنگ‌تر از افراد عادی است. افرادی که مدت ۳۰ سال است در زندان کار می‌کنند، تلاش دارند تمام راه‌های ممکن را شناسایی کنند و به کار بگیرند. یکی از دلایل تفکیک سنی هم همین موضوع است. یکی دیگر از تدابیری که در سراسر جهان و البته ایران به کار می‌گیرند استفاده از تخت است و در سراسر ایران دیگر زندانی کف‌خواب نداریم. تنظیم وقت‌های خواب و روشنایی‌های مناسب و گماردن مراقب‌های خاص شبانه از جمله این اقدامات است. در بسیاری از بندها تاریکی مطلق وجود ندارد و تقریباً رفت و آمد و تحرک زندانیان تحت نظر مراقبان است. این مجموعه تدابیر به کارگرفته شده اما هر جا بنا است جمعیت انبوهی را در خوابگاه‌های مشترک نگهداری کنید، امکان وجود این مسائل هم هست و خاص زندان‌ها نیست.

■زمانی که زندانی مورد آسیب قرار گیرد و آن را به مسئولان زندان گزارش کند، چه سازوکاری برای مبارزه این افراد در نظر می‌گیرید؟

قطعاً نسبت به آن شخص تدابیر جدیدی به کار گرفته می‌شود و مددکاران به او کمک می‌کنند. شورای طبقه‌بندی جلسه می‌گذارد تا چه تغییرات فیزیکی احتمالی باید ایجاد کنند و چه نواقصی در بند وجود دارد که موجب پدید آمدن این رفتارها شده و یا احتیاج به طبقه‌بندی و تفکیک سنی دقیق‌تری انجام شود. از کنار قضیه به راحتی عبور نمی‌کنیم و بی‌انصافی است که اگر کسی بگوید این مسئله جریانی عام و شایع در زندان‌ها است نه یک مورد استثنایی و نادر که به محض اطلاع، برخوردهای لازم با آن صورت می‌گیرد.

■دادن ملاقات‌های شرعی از جمله مواردی است که می‌تواند از بسیاری از جرایم داخل زندان جلوگیری کند، اما شنیده شده که دارای شرایطی از جمله شرکت در کلاس‌های حفظ قرآن است. آیا وجود این شرایط صحت دارد؟

نمی‌توان گفت شرایط می‌گذاریم، بسته به آن است که امکانات ما در چه حدی است. این کار هم به امنیت زندان‌ها و هم به بازسازی شخصیت زندانیان و حفظ کیان خانواده و جلوگیری از شیوع نابهنجاری‌های اجتماعی کمک می‌کند. اگر امکانات به اندازه کافی باشد، اصل این است که همه از این امکان برخوردار باشند اما در جاهایی که امکانات محدود است، طبیعی است اولویت را به کسانی بدهیم که رفتارهای قابل قبول‌تری داشته باشند و امتیازهایی مثل حفظ قرآن را به دست بیاورند. البته به این معنا نیست که به کسی که حفظ قرآن می‌کند این امر تعلق بگیرد و به کسی که حفظ قرآن نمی‌کند، هیچ وقت تعلق نگیرد، نه. در تخصیص امکانات به آن افراد اولویت داده می‌شود. اما سیاست اصلی سازمان زندان‌ها آن است که تا جایی که ممکن است همه متاهلان را تحت پوشش این قضایا قرار دهد.

■آمار آلودگی به ویروس ایدز داخل زندان چقدر است؟

در مورد آمار ایدز براساس سیاست وزارت بهداشت در زندان‌ها غربالگری دقیق برای به دست آوردن آن انجام نمی‌دهیم. وزارت بهداشت می‌گوید لزومی ندارد افرادی که را که وارد زندان‌ها می‌شوند، دقیقاً غربالگری کنید و به دست آورید چه کسانی بیمارند و چه کسانی نه! به دو دلیل؛ یکی آنکه دوره کمون و پنهانی بیماری به گونه‌ای است که امکان اشتباه خیلی زیاد است. دوم آنکه در صورت شناسایی هم چه خدماتی می‌توانیم به آنها بدهیم؟ ما فرض را بر آن می‌گذاریم که کلیه کسانی که به عنوان معتاد وارد زندان‌ها می‌شوند، آلوده هستند بنابراین خدمات را که از دو جنس مشاوره و آموزش است به همه افراد تعمیم می‌دهیم. ما کلاس‌های مخصوص این کار را داریم. در روزهای اول سه، چهار روز از طریق تلویزیون‌های مداربسته، بروشورها و مددکاران به آنها می‌گوییم ایدز چیست، چه خطراتی دارد، تزریق و رفتارهای جنسی غیرمنطقی چه پیامدهایی می‌تواند داشته باشد. در زندان‌ها ۶۵ پایگاه دیده‌وری وجود دارد که در سال یکی دو بار نمونه‌گیری می‌کنند. از بین این نمونه‌گیری‌ها مشخص شده از بین افرادی با رفتار پرخطر حدود ۳/۳ درصد آلودگی به HIV را دارند. در مورد سایر بیماری‌ها با دقت بررسی می‌کنیم از جمله سل و هپاتیت.

■آمار اعتیاد در زندان چقدر است؟

۴۷ درصد ورودی‌های ما مربوط به جرایم اعتیاد و مواد مخدر است. و به دلیل آنکه بخشی از سایر جرایم هم به اعتیاد گرایش دارند، حدود ۵۰ درصد جمعیت زندان‌ها معتاد برآورد می‌شوند.

■حفاظت از زندان‌ها چطور انجام می‌شود؟

حفاظت از زندان‌ها توسط سازمان و به وسیله نیروهای انتظامی تحت امر انجام می‌شود. در برنامه‌های سوم توسعه و براساس ماده ۱۷۹ پیش‌بینی شده که یگان حفاظت زندان‌ها تشکیل شود و از سال ۸۳ این یگان شروع به کار کرد و در حال حاضر حدود هزار و ۸۰۰ نفر کادر و افسر آموزش‌دیده این وظیفه را به اضافه افرادی که از سابق همکاری می‌کردند، به عهده دارند. ما حدود ۲۰ هزار نیروی پلیس در اختیار داریم که بخشی از آنها کادر هستند و مابقی سربازند. وظیفه آنها حفاظت از پوسته خارجی زندان‌ها است و در داخل زندان‌ها تردد ندارند.

■رقم فرار زندانیان مشخص است؟

در سال ۸۴ کسانی که تلاش برای فرار داشتند حدود یک درصد زندانیان بوده که بیش از دوسوم آنها دوباره دستگیر و روانه زندان شدند. اما عقیده داریم شرایط انسانی داخل زندان‌های ایران موجب شده، پرخاش، شورش و فرار کاهش یابد.

در حالی که ما گاهی مورد انتقاد قرار می‌گیریم که وضعیت زندان‌ها آنقدر خوب است که بعضی شاید گرایش پیدا کنند اما ما عقیده داریم زندانیان انسان‌های اسیرند و باید شرایط مناسبی داشته باشند.

■ترکیب جرایم در زندان به چه صورت است؟

در سال ۸۴، ۴۶/۰۱ درصد جرایم مرتبط با مواد مخدر بوده است. سرقت ۱۹/۵ درصد، جرایم علیه اشخاص و اطفال ۱۴/۳ درصد و جرایم علیه اموال و مالکیت ۶/۴ درصد است.

■وضعیت استان‌ها چگونه است؟

استان خراسان جنوبی به تناسب جمعیت دارای بیشترین جمعیت کیفری و استان چهارمحال و بختیاری دارای کمترین جمعیت کیفری است. البته استان خراسان جنوبی به دلیل آنکه دروازه ورود مواد مخدر به کشور است این تاوان را پرداخت می‌کند و به معنی آن نیست که این جمعیت کیفری بومی استان هستند، اما چون مسیر ترانزیت و تردد تریاک است، آنجا گرفتار می‌شوند و جمعیت بالای کیفری دارد.

■نقش تادیبی زندان چطور اعمال می‌شود؟

این نقش در اقدامات اصلاحی و تربیتی خلاصه می‌شود. این اقدامات در زمینه آموزش‌های فرهنگی، کلاسیک، دانشگاهی، فنی و حرفه‌ای، اشتغال زندانی‌ها، مسابقات ورزشی و فعالیت‌های پس از آزادی در قالب مراقبت‌های پس از خروج انجام می‌شود. به طوری که تعداد ۳۱ هزار و ۱۳۱ نفر در سال ۸۴ در دوره‌های سوادآموزی شرکت کردند. صد درصد واجدین شرایط در سطح راهنمایی و دبیرستان تحت آموزش هستند و وزارت آموزش و پرورش در داخل زندان‌ها مدارس رسمی دارد و پس از آموزش گواهی برای او صادر می‌شود که براساس آن زندانی فلان مدت را در آموزشگاه گذرانده است که بدون قید نام زندان هیچ کس متوجه نمی‌شود این مدرسه یا آموزشگاه درون زندان تشکیل شده است.

دویست نفر در سال ۸۴ در دوره‌های دانشگاهی پیام‌نور و دانشگاه جامع علمی کاربردی شرکت داشتند. تعداد ۱۷ هزار نفر دوره‌های حرفه‌آموزی را در سال ۸۴ گذرانده‌اند که مدارک آنها بدون ذکر زندانی بودن افراد صادر می‌شود. به طور کلی ۸۳ درصد زندانیان تحت پوشش برنامه‌های آموزشی، فرهنگی و اشتغال‌زایی قرار دارند.

■فعالیت‌های اقتصادی زندانی‌ها در زندان به چه صورت است؟

در حال حاضر ۲۱ هزار نفر از زندانیان در فعالیت‌های تولیدی و خدماتی شرکت دارند و بنا به مهارتشان در کارخانجات زندان‌ها، کارگاه‌ها، صنایع دستی یا شرکت در طرح‌هایی مثل نهضت سبز فعالیت می‌کنند. اینها حقوق می‌گیرند و برابر آئین‌نامه زندان‌ها ۲۵ درصد مستقیماً به فرد زندانی پرداخت می‌شود، ۲۵ درصد ذخیره می‌شود تا زمان خروج از زندان به او پرداخت شود و ۵۰ درصد هم به حساب بانکی عائله تحت تکفل محکوم واریز می‌شود.

■انجام کار اجباری نیست؟

نه، اجباری نیست و به اجباری نبودن تصریح شده به طوری که در اصلاح آیین‌نامه کلمه کار کردن در زندان‌ها امری اختیاری عنوان شده است.

■زندانبان‌ها با مجرمانی سروکار دارند که برای جلوگیری از آلوده شدن، بایستی شرایط اقتصادی مناسبی داشته باشند. آیا شرایط لازم برای زندانبان‌ها مهیا شده؟

درست است. در طول ده سال گذشته تلاش شده پرداخت حقوق و مزایا به زندانبانان ترمیم شود اما هنوز شرایط مناسبی ندارند، چون کار سخت و زیان‌آوری انجام می‌دهند.

در حال مذاکره با سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی هستیم و در تلاشیم برای آنها فوق‌العاده‌های مناسب دیگری بگیریم و پیگیر معافیت از مالیات برای آنها هستیم. چون شرایط کاری برای کارمندان و مراقبان ما به سبک و سیاق واحدهای خاصی است که از پرداخت مالیات معاف هستند و فوق‌العاده خاص برایشان در نظر می‌گیرند. برای این کار مشاور گرفتیم و طرح‌هایی را تهیه کردیم که بتوانیم برای ترمیم حقوق و مزایا آنها را به تصویب برسانیم.

■بیمه زندانیان شامل چه چیزهایی می‌شود و بی‌نام بودن آن به چه صورت است؟

طرحی در کشور به نام بیمه‌های بی‌نام وجود دارد که فرد می‌تواند طرف قرارداد بیمه باشد و خدمات درمانی دریافت کند که اسم شخص روی آن وجود ندارد. از آنجا که با جمعیت سیالی سروکار داریم بنا به مورد به آنها تخصیص می‌دهیم. ما در حال مذاکره هستیم تا اشخاص را به صورت رایگان بیمه کنند و از آنها یا سازمان حق بیمه گرفته نشود، اما هنوز به نتیجه‌ای نرسیده است.

■حمایت از خانواده‌های زندانیان به چه صورت است؟

مراکز مراقبت بعد از خروج را داریم که فقط در طول سال ۸۴ به طور متغیر بین ۱۰۰ هزار تا ۳۰۰ هزار نفر از خانواده‌های آنها تحت پوشش مراکز مراقب بعد از خروج قرار گرفتند که خدمات ما از این جنس است. مددکاری، مشاوره، حرفه‌آموزی، کاریابی، اشتغال، خدمات خوابگاهی و تسهیلات وام. به عنوان نمونه سال گذشته هزار و ۵۳۷ نفر موفق به دریافت وام شدند.

ما دارای انجمن حمایت از زندانیان هستیم که بیش از ۲۵۰ انجمن حمایت در سراسر کشور فعالند.

در کنار آن ستاد دیه هم به خانواده‌ها کمک می‌کند چون کمک آن به آزادی زندانیان منتهی می‌شود. بنگاه تعاون و حرفه‌آموزی زندانیان هم به نوعی این هدف را دارد.

در کنار تمام این موارد بودجه‌ای از طریق دولت در اختیار کمیته امداد است که به عنوان مستمری به خانواده زندانیان پرداخت می‌شود.

■چه چیزی از درآمد بنگاه تعاون و حرفه‌آموزی به سازمان می‌رسد؟

در ماده یک اساسنامه بنگاه ذکر شده که درآمدها باید صرف بازسازی زندان‌ها و کمک به زندانیان و خانواده زندانیان شود. نسبت‌های خاصی از سوی هیات مدیره تعیین شده که جزئیات آن در مصوبات آمده.

■اگر شخصی در زندان‌ها به هر دلیلی اعتصاب غذا کند، شما امکانات پزشکی در اختیار او قرار می‌دهید؟

بله کاملاً. در مورد یکی از اشخاص، او را چندین بار به مرکز درمانگاهی بردیم و به او کمک درمانی کردیم و بدون آنکه او از ما بخواهد، هر روز وضعیت شخص را از روی شاخص‌های سلامت کنترل می‌کردیم. حتی هر روز وضعیت عمومی شخص را چک می‌کردند و اگر نیازی به ترمیم تغذیه‌ای و کمک بهداشتی داشت به او ارائه می‌شود.

■نظرتان در مورد زندان چیست؟

اساسی‌ترین سئوال را آخرین سئوال قرار دادید، چه از نظر اسلامی، انسانی و نتایج فکر می‌کنیم زندان امر مطلوبی نیست. یعنی از نظر مبانی نظر قطعی فقها آن است که اسلام از مجازات حبس به عنوان حداقل استفاده کرد. جالب است بدانید در قرآن مجازات حبس وجود ندارد. کلمه سجن آمده اما به عنوان جریان تاریخی آمده نه به عنوان یک مجازات.

می‌گویند در قوانین کیفری اسلام مجازات حبس مربوط به پنج، شش مورد بیشتر نیست. در پنجاه سال اول حاکمیت پیامبر اسلام و خلفا هم مجازات زندان هیچ‌گاه به این گستردگی وجود نداشته و تلقی قطعی ما آن است که استفاده از مجازات زندان با این گستردگی یک امر وارداتی است و از حوزه مسیحیت وارد تمدن ما شده. زندان آثار و پیامدهای بسیار بدی دارد، اول موجب فروپاشی خانواده می‌شود. دوم موجب عقده‌ای بار آمدن فرد زندانی می‌شود و موجب غیرعاطفی بار آمدن فرزندان می‌شود و حریم خانواده‌های زندانیان مورد تهدید واقع می‌شود. بنابراین استفاده از مجازات حبس استفاده مناسبی نیست و این سیاست قطعی جمهوری اسلامی است. همه قوانین و رویه‌ها به این سمت می‌رود تا استفاده از مجازات حبس را کم کنیم و به مواردی محدود کنیم که چاره‌ای نیست، همان «اکل میته» به تعبیر فقها. مجازات حبس آخرین دوا است و زندان قطعاً امر بدی است. من فکر می‌کنم کسانی که گرایش به کثرت صدور حکم حبس دارند، هیچ وقت مفهوم حبس را نفهمیده‌اند. اگر ۲۴ ساعت حبس شوند، متوجه می‌شوند که ۶ ماه حبس یعنی چه! که مجازات خیلی سنگینی است.

■به دلیل ارتباط با حبس، به کارتان علاقه ندارید؟

کارم را از این باب که کمک به آدم‌های افتاده است دوست دارم. داخل زندان‌ها که می‌روم اجازه می‌دهم زندانی‌ها با من صحبت کنند و می‌فهمم چگونه علل و عوامل مختلف دست به دست هم می‌دهند تا یک انسان گرفتار شود. نارسایی‌های نظامات اجتماعی ما باعث به زندان افتادن اشخاص می‌شود.

بخش پایانی

خلاصه گفت‌وگو

۱- چه از نظر اسلامی، انسانی و نتایج فکر می‌کنیم زندان امر مطلوبی نیست. یعنی از نظر مبانی نظر قطعی فقها آن است که اسلام از مجازات حبس به عنوان حداقل استفاده کرد.

۲- تمام کسانی که شما و جامعه به آنها می‌گویید مرتکبین جرایم سیاسی کاملاً جدای از دیگران نگهداری می‌شوند، در شرایطی بهتر.

۳- تعداد سه هزار و ۵۰۰ نفر از زندانیان تحت درمان متادون هستند و به طور متغیر بین سه هزار تا چهار هزار نفر از زندانیان تحت پوشش خدمات روان‌درمانی بوده و در بندهای مخصوص مشاوره اسکان یافتند.

۴- ۴۷ درصد ورودی‌های ما مربوط به جرایم اعتیاد و مواد مخدر است. و به دلیل آنکه بخشی از سایر جرایم هم به اعتیاد گرایش دارند، حدود ۵۰ درصد جمعیت زندان‌ها معتاد برآورد می‌شوند.

عکس: مجید سعیدی، فارس

نگاه

تلاش برای کنترل نهادهای غیردولتی

شهاب‌الدین طباطبایی*

در واپسین روزهای دولت سیدمحمد خاتمی، فعالان عرصه نهادهای مدنی که بالندگی فعالیت خویش را مرهون دولتی می‌دانستند که روزهای آخرش را سپری می‌کرد، از زاویه‌ای دیگر نیز احساس نگرانی می‌کردند، چه دولتی قرار بود روی کار بیاید که در شعارها و ایده‌آل‌های مطروحه‌اش، در زمان انتخابات برنامه‌ای در خصوص نهادهای مدنی به چشم نمی‌آمد و از این منظر استعدادی نداشت فعالیت NGOها و تشکل‌های مدنی هم با مشکلات و مواضع جدی مواجه شود. سخنان اخیر رئیس محترم سازمان ملی جوانان در مورد «لزوم تامین نظر مراجع دیگری» به جز مراجع فعلی صدور و تمدید اعتبارنامه NGOها که ایشان نام سازمان‌های مردم‌نهاد یا «سمن‌ها» را بر آنها نهاده‌اند و تاکید بر این نکته که «نباید طوری باشد که به صورت گسترده مجوز بدهیم» این نگرانی‌ها را مجدداً برانگیخت و از این زاویه تذکر چند نکته را خالی از فایده نمی‌دانم:

۱- تلاش برای کنترل و هدایت نهادهای مردمی و سازمان‌های غیردولتی از سوی دولت شاخصه جوامع دموکراتیک نیست. به بیان ساده‌تر در جامعه‌ای که دولتی منتخب با سازوکارهای استاندارد دموکراتیک بر سر کار است، تلاش در جهت هدایت و افزایش مراجع نظارت بر عملکرد سازمان‌های غیردولتی محلی از اعراب ندارد. ذکر این نکته ضروری است که در غیاب یک ساختار دموکراتیک در فضای عمومی جامعه، یعنی جایی که دیوارهای بلندی از بی‌اعتمادی وجود دارد، موسسات در ظاهر غیردولتی اما کاملاً دولت‌ساخته در نقش شعباتی غیررسمی از حاکمیت عمل کرده و به دلیل تعریف ارتباط ارگانیک این موسسات با دولت به عنوان شرط بقای ایشان، قابلیت جذب پتانسیل‌های موجود در جامعه را از دست می‌دهد و در عوض سازمان‌های زیرزمینی و مخفی شکل می‌گیرند که حضوری نیمه‌پنهان داشته و مسئولیتی و تعهدی در قبال فعالیت‌هایشان ندارند. این در حالی است که اگر دولت اجازه دهد که عملکرد منطقی و البته اشتباهات طبیعی نهادهای غیردولتی تحمل شود، جلوی بروز بسیاری از مشکلات در جامعه گرفته می‌شود و بسیاری از مسائل مبتلابه در حوزه عمومی جامعه بازتاب مناسب‌تری یافته و به شیوه‌های ساده‌تری حل و فصل خواهند شد حاصل رفتارهایی غیر از الگوی پیش گفته، چیزی جز بلندتر و قطورتر شدن دیوار بی‌اعتمادی میان فعالان مدنی به عنوان نمایندگان مردم و دولت نخواهد بود.

۲- اعتقاد دولت به فعالیت نهادهای مدنی الزاماتی دارد که پیش‌زمینه گسترش این فعالیت‌ها خواهد بود. به بیان دیگر گسترش فعالیت نهادهای مدنی تابعی است از زمینه‌هایی که دولت و حکومت برای فعالیت مستقل این تشکل‌ها فراهم می‌کند و به آن پایبند است. در یک ساختار دیوانسالار که افراد فقط باید پاسخگوی مافوق خود بوده و الزامی برای پاسخگویی به مردم و سازمان‌های غیردولتی وجود ندارد، نمی‌توان انتظار رشد و توسعه فعالیت سازمان‌های غیردولتی را داشت.

۳- لزوم و ضرورت وجود نظارت‌های همه‌جانبه و مرکزی قدرتمند با هدف «کنترل» نهادهای مدنی و پافشاری بر گزینش از سوی مخالفین گسترش فعالیت NGOها چنین استدلال می‌شود که در شرایط فعالیت نیروهای مخالف وحدت ملی در کشور این احتمال وجود دارد که از سازمان‌های غیردولتی بهره‌برداری سیاسی شده و این سازمان‌ها جذب نیروهای مخالف شوند. در پاسخ به این مدعا به ذکر این نکته بدیهی بسنده می‌شود که اصولاً همدلی بین دولت و مردم پارامتری است که نسبت مستقیمی با احساس مشارکت جامعه در فرآیندهای عمومی دارد.

۴- تشکیل نهادهای مدنی، شرط مشارکت مدنی مردم و به تبع آن شرط شفافیت جامعه است. وقتی تلاش دولت در جهت شکل‌گیری و گسترش هر چه بیشتر نهادهای مردمی و گروه‌های صنفی سمت و سو بگیرد، در واقع مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی دولتمردان روند تصاعدی یافته و اصل لزوم پاسخگویی مدیران به مردم نهادینه می‌شود. نتیجه پسندیده چنین رویکردی شفافیت در عملکردها و به دنبال آن کاهش خطاها و اشتباهات دولت است.

۵- متاسفانه به دلیل ابتلای جامعه به یک نگاه منفی، این گمان و فرض وجود دارد که یک نهاد مدنی یا وابسته به دولت است یا بیگانه! تبعات وجود چنین پیش‌فرضی را می‌توان در رفتار با نهادهایی چون مطبوعات و احزاب دید. این در حالی است که در جوامع مدنی، مردم «حق» و حکومت «حد» دارد. در جامعه مدنی نهادهای واسط از یک سو نماینده مطالبات و خواست‌های بخش‌های مختلف جامعه‌اند و از سوی دیگر مدعی حکومت و ناظر بر آن. و همین موضوع است که باعث می‌شود همواره کیفیت و کمیت فعالیت نهادهای مدنی در هر جامعه‌ای، به عنوان شاخصی برای سنجش عیار دموکراتیک بودن آن جامعه به کار آید.

۶- فعالیت بدون مجوز نهادهای مدنی، شاید غایت مطلوبی باشد که با توجه به بسترهای موجود در جامعه مقدور نیست، اما بر این باورم که شرایط اعطای مجوز به نهادهای مدنی حداقل نباید مخالف با حقوق اساسی مردم بوده و سبب شود حقوقی را که قانون اساسی برای مردم به رسمیت شناخته از آنان سلب شود. شرایط اعطای مجوز باید براساس قانون باشد و در این زمینه جلوی هر نوع اعمال سلیقه و نظرات فردی و احتمالاً گروهی گرفته شود. همیشه آنجا که اختلاط تنگ‌نظری و سوءظن با قانون رخ می‌دهد، قانون و حقوق اساسی مردم نادیده گرفته شده و منشاء مشکلات و گرفتاری‌های بعدی است.

*** مشاور کمیسیون ملی یونسکو در امور سازمان‌های غیردولتی**